

СОРОКА О. П.,здобувач кафедри правознавства
(Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля)

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.21>**НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК НА ВИРОБНИЦТВІ ЯК ПІДСТАВА
НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

У статті розглянуто нещасний випадок на виробництві як підставу надання соціального забезпечення. Зроблено висновок, що наразі одним із головних пріоритетів функціонування держави є створення належної системи соціального страхування, у тому числі і страхування від нещасних випадків на виробництві. Оскільки загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві є однією з найбільш важливих гарантій соціального захисту населення, які опинилися у скрутних життєвих обставинах та з тих чи інших причин були позбавлені можливості працювати.

Проаналізувавши підходи до розуміння нещасного випадку на виробництві в чинному українському законодавстві, міжнародних нормативно-правових актах, законодавстві інших країн, наукових джерелах, нещасний випадок на виробництві розглянуто як певну подію, котра сталася з підстав, незалежних від волі працівника, або ж безпосередньо внаслідок певних умисних чи необережних дій іншої особи чи осіб, має негативний вплив на працівника і проявляється у формі настання фізичної, психічної чи моральної шкоди його здоров'ю та сталася внаслідок виконання працівником своїх трудових обов'язків або пов'язаних з трудовими як безпосередньо на території підприємства, установи, організації, так і за межами, якщо він знаходився в такому місці за розпорядженням роботодавця або ж на підставі договору між ними чи за інших підстав, визначених роботодавцем. Характерними ознаками нещасного випадку на виробництві названо такі: (1) це подія, яка сталася з підстав, незалежних від волі працівника, або ж у зв'язку з діями певної особи чи осіб, які можуть бути у формі умислу чи необережності; (2) це подія, яка сталася у процесі виконання безпосередньо трудових обов'язків або ж обов'язків, пов'язаних з трудовими; (3) це подія, що сталася на робочому місці або за його межами, але під час виконання трудових обов'язків або обов'язків, пов'язаних з трудовими; (4) обов'язкова наявність наслідків у вигляді шкоди для здоров'я, хвороби або смерті.

Ключові слова: соціальний захист, працівник, нещасний випадок, трудова діяльність, соціальне страхування.

Soroka O. P. Accident in production as a ground for provision of social security

The article considers an accident at work as a basis for providing social security. It is concluded that currently one of the main priorities of the state is to create a proper social insurance system, including insurance against accidents at work. Because compulsory state social insurance against accidents at work is one of the most important guarantees of social protection of the population, who found themselves in difficult life circumstances and for one reason or another were deprived of the opportunity to work.

Having analyzed the approaches to understanding the accident at work in the current Ukrainian legislation, international regulations, legislation of other countries, scientific sources, an accident at work is considered as a certain event that occurred on grounds independent of the will of the employee or directly due to certain intentional or negligent actions of another person or persons, has a negative impact on the employee and manifests itself in the form of physical, mental or moral damage to his health and occurred as a result of the employee's duties or related to labor as directly on the enterprise, institution, organization, and outside, if he was in such a place by order of the employer or on the basis of an agreement between them or on other grounds specified by the employer. Characteristic features of an accident at work are as follows: (1) it is an event that occurred on grounds independent of the will of the employee or in connection with the actions of a certain person or persons, which may be in the form of intent or negligence; (2) it is an event which occurred in the course of the performance of direct duties or duties related to labor; (3) it is an event that occurred at or outside the workplace but in the performance of work or work-related duties; (4) mandatory consequences in the form of damage to health, illness or death.

Key words: *social protection, worker, accident, labor activity, social insurance.*

Вступ. Право громадян на соціальний захист гарантується Конституцією України, у тому числі і за системою загальнообов'язкового державного соціального страхування, за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій на випадок неможливості громадянина отримувати дохід у разі втрати роботи або працездатності через хворобу, нещасний випадок, каліцтво, старість чи смерть годувальника. Система соціального страхування дещо вирізняється своїми особливостями із кола соціально-захисного законодавства і характеризується наявністю специфічного страхового законодавства. У системі загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюються виплати пенсій, соціальних допомог, а також надаються страхові соціальні послуги. По суті, система соціального страхування покликана захистити працюючу особу від соціальних ризиків, які її супроводжують протягом трудової діяльності.

Наразі одним із головних пріоритетів функціонування держави є створення належної системи соціального страхування, у тому числі і страхування від нещасних випадків на виробництві. Адже загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві є однією з найбільш важливих гарантій соціального захисту населення, які опинилися у скрутних життєвих обставинах та з тих чи інших причин були позбавлені можливості працювати.

Певні аспекти до розуміння нещасного випадку на виробництві були предметом дослідження таких вчених, як В.М. Андріїв, М.Д. Бойко, Н.Б. Болотіна, В.Я. Буряк, О.В. Іванська, Д.М. Кравцов, С.М. Синчук, О.В. Соловійов, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі підходів до розуміння нещасного випадку на виробництві як підстави надання соціального забезпечення у нормах національного законодавства, положеннях міжнародних нормативно-правових актів, нормах законодавства інших країн, наукових працях дослідників цієї проблематики.

Результати дослідження. За даними Міжнародної організації праці в усьому світі щодня реєструється понад 500 смертельних випадків у сільському господарстві, промисловості та сфері послуг. Щорічно більше 300 тисяч працівників отримують виробничі травми і професійні захворювання. Кожні три хвилини гине один робітник у результаті нещасного випадку, а щосекунди четверо робітників одержують виробничу травму. В Україні високий рівень травматизму пояснюється не тільки такими об'єктивними причинами, як складна соціально-економічна ситуація в країні, зміна характеру виробничих відносин між підприємствами та всередині підприємств, злам усталеної схеми управління охороною праці, ста-

ріння основних фондів, а й зменшенням витрат на охорону праці, ослабленням виробничої дисципліни. Це наслідок переважно незадовільної організації праці та порушень технологічної дисципліни, неадекватного мислення і ставлення до питань безпеки учасників трудових і виробничих процесів по всій вертикалі управління та виконання [1, с. 36].

Згідно з резолюцією МОП «Про статистику виробничого травматизму», прийнятою 16-ю Міжнародною конференцією зі статистики праці у 1998 році, «нещасний випадок на виробництві – це несподівана та незапланована подія, включаючи дії умисного, насильницького характеру, яка виникає внаслідок трудової або пов'язаної з нею діяльності, що призводить до травмування, хвороби або смерті» [2]. Таким чином, термін МОП не обмежує поняття нещасного випадку впливом небезпечного або шкідливого фактора, а пов'язує його з процесом трудової діяльності, що більш повно розкриває картину виробничого травматизму. Відповідно до методології Європейської статистики нещасних випадків на виробництві нещасний випадок на виробництві визначається як дискретний випадок у процесі роботи, що призводить до фізичної або психічної шкоди. Фраза «в процесі роботи» означає «під час заняття професійною діяльністю або протягом часу, проведеного на роботі». Ця методологія виключає з переліку нещасних випадків ті, що стаються, наприклад, по дорозі на роботу чи з роботи додому, оскільки обмежуються лише тими випадками, що виникають виключно на робочому місці або під час професійної діяльності [3].

Відповідно ж до національного законодавства, зокрема ч. 1 ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», нещасний випадок визначено як обмежену в часі подію або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактору чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, унаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть [4]. Схоже визначення міститься і у ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять», де нещасний випадок на виробництві визначено як обмежену в часі подію чи раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого чинника, що сталися під час виконання ним трудових обов'язків, унаслідок чого завдано шкоди здоров'ю чи трапилася смерть [5].

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» визначено обставини, за яких нещасний випадок визнається таким, що пов'язаний з виробництвом. Зокрема, до таких обставин належать не всі випадки, що трапляються з працівником по дорозі між роботою та домом, а лише проїзд на роботу на транспортному засобі, що належить підприємству, або на іншому транспортному засобі, наданому роботодавцем відповідно до укладеного договору; використання власного транспортного засобу в інтересах підприємств з дозволу або за письмовим дорученням роботодавця чи безпосереднього керівника робіт; перебування потерпілого у транспортному засобі або на його стоянці, на території вахтового селища, у тому числі під час змінного відпочинку, якщо настання нещасного випадку пов'язане з виконанням потерпілим трудових (посадових) обов'язків або з впливом на нього небезпечних чи шкідливих виробничих факторів чи середовища; прямування потерпілого до об'єкта (між об'єктами) обслуговування за затвердженим маршрутом або до будь-якого об'єкта за дорученням роботодавця; прямування потерпілого до місця чи з місця відрядження згідно з установленим завданням, у тому числі на транспортному засобі будь-якого виду та форми власності [6]. Тобто не всі нещасні випадки на дорозі з працівниками визнаються такими, що пов'язані з виробництвом, а лише ті, які сталися під час виконання розпоряджень керівництва чи за дорученням останнього.

До обставин, що можуть бути визнані нещасними випадками на виробництві, законодавство відносить також: 1) виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків згідно з внутрішнім трудовим розпорядком підприємства (установи, організації), у тому числі у відрядженні (згідно з внутрішнім трудовим розпорядком підприємства (установи, організації), на яке він відряджений); 2) перебування потерпілого на робочому місці, на території підприємства (установи, організації) або в іншому місці під час виконання трудових (посадових) обов'язків чи завдань роботодавця з моменту прибуття на підприємство (в установу, орга-

нізацію) до відбуття з нього, що фіксується відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства (установи, організації), у тому числі в робочий і надурочний час; 3) підготовка до роботи та приведення в порядок після закінчення роботи знарядь виробництва, засобів захисту, одягу, а також здійснення заходів щодо особистої гігієни, пересування працівника з цією метою територією підприємства (установи, організації) перед початком роботи та після її закінчення; 4) виконання завдань за письмовим розпорядженням роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні, святкові та неробочі дні; 5) виконання потерпілим дій в інтересах підприємства (установи, організації), де він працює, що не належать до його трудових (посадових) обов'язків; 6) раптова смерть внаслідок гострої серцево-судинної недостатності, ішемічного інсульту, серцево-судинної недостатності або порушення мозкового кровообігу під час перебування на підземних роботах (видобування корисних копалин, будівництво (реконструкція, капітальний ремонт), технічне переоснащення шахт, рудників, копалень, метрополітенів, підземних каналів, тунелів та інших підземних споруд, проведення геологорозвідувальних робіт під землею) або після підйому на поверхню з даною ознакою, що підтверджено медичним висновком; 7) раптове погіршення стану здоров'я потерпілого, одержання травм або його смерть під час виконання трудових (посадових) обов'язків внаслідок впливу шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу, що підтверджено медичним висновком, або у разі, коли потерпілий не пройшов обов'язкового медичного огляду відповідно до законодавства, а робота, що виконувалася, протипоказана потерпілому відповідно до медичного висновку; 8) проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі, що належить підприємству (установі, організації), або на іншому транспортному засобі, наданому роботодавцем відповідно до укладеного договору з іншим підприємством (установою, організацією), та інше.

Цікавими для наукового дослідження є підходи до визначення нещасного випадку на виробництві в законодавстві інших країн. Так, Бельгійський закон визначає нещасний випадок на виробництві як такий, що включає такі ознаки: раптовий випадок, заподіяння шкоди працівнику під час та внаслідок виконання трудового договору. Нещасний випадок, який трапляється на шляху до роботи або від роботи, також вважається нещасним випадком на виробництві та є підставою для компенсації працівнику за умови, що аварія сталася на «звичному шляху» до роботи або від роботи. У Франції нещасний випадок визначається, як будь-яка аварія, незалежно від причин її настання, яка виникає як наслідок або під час робочого часу з будь-якою особою, яка є робітником або працює в будь-якій мірі для одного чи кількох роботодавців чи директорів компаній. Німецьке законодавство визначає нещасний випадок на виробництві як випадок, що стався із застрахованими особами через застраховану діяльність. Має бути зв'язок між працевлаштуванням та діяльністю працівника, як і між діяльністю та нещасним випадком. Причому маршрут між роботою та домом теж застрахований. В Італії нещасний випадок на виробництві визначають таким чином: насильницька подія, яка стається під час робочого часу, а також дорогою з дому на роботу та з роботи додому, наслідком якої є травми чи фізична хвороба, внаслідок якої працівник не може працювати більше трьох днів [7].

Як бачимо, у зарубіжному законодавстві визначення цього правового явища має свої особливості. Зокрема, якщо нещасний випадок стався по дорозі від дому до роботи і в зворотному напрямку, в законодавстві деяких країн така подія може класифікуватися як нещасний випадок на виробництві. Водночас у законодавстві деяких країн дорогу між домом та роботою пов'язують із такою характеристикою, як «звичний шлях». Тобто можна припустити, що в разі, якщо особою було змінено маршрут, то така подія вже не зможе бути визнана як нещасний випадок на виробництві. Особливістю законодавства деяких країн (зокрема, Італії) є те, що нещасний випадок на виробництві пов'язують із насильницькою подією, а в інших країнах критерієм є лише раптовість настання події. Законодавство одних країн установлює мінімальний строк непрацездатності особи для класифікації нещасного випадку на виробництві як такого, в інших країнах таких обмежень не існує.

Аналізуючи це явище, звернімося також до наукових джерел. Зокрема, нещасний випадок на виробництві розглядають (а) як нещастя, що сталося випадково; непередбачений збіг обставин і умов, за яких заподіяна шкода здоров'ю або настала смерть людини [8, с. 785]; (б) як обмежену в часі подію або раптовий вплив на застрахованого небезпечного виробничого фактора або середовища, внаслідок якого було завдано шкоди психічному або фізичному стану здоров'я, що спричинило повну або часткову втрату працездатності або смерть, за обставин, передбачених у спеціальному Переліку, який затверджується Кабінетом Міністрів України [9, с. 197]. Серед ознак, притаманних цьому явищу, названо такі: (а) раптова та обмежена в часі подія; (б) подія, яка пов'язана із заподіянням шкоди здоров'ю, що призвело до тимчасової або постійної втрати працездатності або смерті; (в) ушкодження здоров'я, яке має місце в результаті впливу небезпечного й шкідливого виробничого фактора або середовища; (г) випадковість цього впливу; (д) заподіяння шкоди не будь-якій особі, а тільки тій, що перебуває із заподіячем у трудових відносинах, тобто працівникові або службовцеві; (е) заподіяння шкоди здоров'ю, що пов'язано з виробництвом або з роботою потерпілого [10, с. 63].

Висновки. На підставі викладеного можемо констатувати, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві є однією з найбільш важливих гарантій соціального захисту населення, які опинилися у скрутних життєвих обставинах та з тих чи інших причин були позбавлені можливості працювати.

Проаналізувавши підходи до розуміння нещасного випадку на виробництві в чинному українському законодавстві, міжнародних нормативно-правових актах, законодавстві інших країн, наукових джерелах, можемо зробити висновок, що нещасний випадок на виробництві можна визначити як певну подію, котра сталася з підстав, незалежних від волі працівника, або ж безпосередньо внаслідок певних умисних чи необережних дій іншої особи чи осіб, має негативний вплив на працівника і проявляється у формі настання фізичної, психічної чи моральної шкоди його здоров'ю та сталася внаслідок виконання працівником своїх трудових обов'язків або пов'язаних з трудовими як безпосередньо на території підприємства, установи, організації, так і за межами, якщо він знаходився в такому місці за розпорядженням роботодавця або ж на підставі договору між ними чи за інших підстав, визначених роботодавцем.

Характерними ознаками нещасного випадку на виробництві є: (1) це подія, яка сталася з підстав, незалежних від волі працівника, або ж у зв'язку з діями певної особи чи осіб, які можуть бути у формі умислу чи необережності; (2) це подія, яка сталася у процесі виконання безпосередньо трудових обов'язків або ж обов'язків, пов'язаних з трудовими; (3) це подія, що сталася на робочому місці або за його межами, але під час виконання трудових обов'язків або обов'язків, пов'язаних з трудовими; (4) обов'язкова наявність наслідків у вигляді шкоди для здоров'я, хвороби або смерті.

Список використаних джерел:

1. Малєєв В.О., Безпальченко В.М. Лисюк В.М. Аналіз та профілактика травматизму в Україні. *Вісник ХНТУ*. 2019. № 1(68). С. 34–42.
2. Resolution concerning statistics of occupational injuries (resulting from occupational accidents), adopted by the Sixteenth International Conference of Labour Statisticians (October 1998). URL : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087528.pdf.
3. Методологія Європейської статистики нещасних випадків на виробництві. URL : <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5926181/KS-RA-12-102-EN.PDF/56cd35ba-1e8a-4af3-9f9a-b3c47611ff1c>.
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46-47. Ст. 403.
5. ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» від 02.12.2014 р. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/safetyofliving/wp-content/uploads/sites/171/2017/10/dstu_2293_2014.pdf.

6. Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-п>.

7. Гагун А.А. Підходи до розуміння нещасного випадку на виробництві як підстави для матеріального забезпечення та надання соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Том 4. С. 88–92.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

9. Соловйов О.В. Правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2018. 229 с.

10. Кравцов Д.М. Правове регулювання відносин по розслідуванню та обліку нещасних випадків на виробництві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2003. 201 с.

